

I møllerlære

Skrevet af Laust Christian Ørnsholt født Hansen i Ørnsholt ved Vonge d. 6. marts 1856.

Jeg havde tabt lysten til og glæden ved landarbejdet og så mig om efter noget der var bedre. Jeg havde ofte tænkt på at gå over i mølleindustrien. Det lykkedes mig at få en plads som lærling på Holtum Mølle¹. Det var med store forventninger jeg tiltrådte denne stilling. Dog tiden havde gjort mig skeptisk og jeg var belavet på at der også her kunne blive hårde nødder at knække. En ting havde mølleriet frem for landarbejdet. Man gik i pæne hvide klæder med hvide bløde hænder. Mølleren viste sig at være af en hel anden type, ikke alene i skikkelse – han vejede mindst 100 u mere end bonden – men også i hele sin indstilling på livet. Han var nærmest hvad man kalder en gudsforgående krop. Han bandede og tordnede, når det kneb med at få møllen til at gå ”rundt”. Han var nemlig i gæld op over skorstenene. Men ellers var han flink og godmodig og slog aldrig undtagen når han kom fuld hjem.

Uagtet jeg også her kom ud for mangt et hårdt tårn faldt dette arbejde dog mere i min smag. Her var både vandmølle og vindmølle, så jeg fik lejlighed til at høste erfaring på begge disse områder. Hvilke af disse møller, der tiltalte mig mest beroede på vindens styrke og vandets tilstrækkelighed. Var der jævn kraftig vind foretrak jeg arbejdet på vindmøllen, men var vinden enten for svag eller for voldsom og ujævn med bygevejr var vandmøllen at foretrække. Jeg gik fra den første dag med den største interesse op i det nye arbejde og jeg fik ros af mølleren, for hvad jeg mestrede. Det kom mig derfor ganske overraskende, da jeg en nat stod alene på vandmøllen og malede rugmel og stod bøjet for at undersøge melets finhed, at mærke et stærkt slag af en stok på den del, der i øjeblikket var øverst og samtidig at høre et udråb ”Din satans dreng”. Det var mølleren, der kom fra Vejle, hvor han havde hentet sig en forsvarlig kæfert og som i dette øjeblik trængte til en genstand, han kunne lade sit onde lune gå ud over. Det var et slag jeg kunne mærke længe efter. I en fart forsvandt jeg ud af møllen og så langt hen på marken at jeg var sikker imod flere af den slags venskabeligheder. Da mølleren, der selv ikke havde kendskab til mølleriet, erfarede, at jeg løb fra det hele blev han betænkelig og råbte, at jeg skulle komme tilbage og passe mit arbejde. Dette nægtede jeg bestemt så længe mølleren var til stede i møllen. Så forsvandt han ind til sin kone, hvis skrig tilkendegav, at hun måtte undgælde for de klø, der muligvis yderligere var tiltænkt mig. Jeg grundede lidt over sagen, så satte jeg møllen i stå og gik i seng. Det var jo ikke den belønning jeg havde ventet for mit strænge natarbejde.

Megen søvn fik jeg dog ikke den nat. Jeg måtte overveje, hvilken fremgangsmåde, jeg skulle anvende i dette tilfælde. Min beslutning blev moden i løbet af natten og jeg ville følge den samme fremgangsmåde, som jeg havde anvendt før i et lignende tilfælde. Forholdet her var dog lidt anderledes. Her stod jeg overfor en mand, der ved et eneste næveslag kunne sende mig i gulvet. Jeg måtte derfor sørge for at retræten var fri.

Næste morgen, så snart jeg havde vished for, at mølleren var stået op, bankede jeg på hans dør. ”Kom ind” brølede han. Det lød som selve møllebakken havde fået mæle. I en fart var jeg inde i stuen, men lod for en sikkerheds skyld døren til gangen stå på klem. ”Hvad satan vil du!” brølede han igen. Da jeg så hans søvndrukne og oppustede ansigt var jeg lige ved at rende min vej. Jeg samlede imidlertid alt mit mod og forholdsvis roligt fremkom jeg med et forlangende om en undskyldning fordi han uden grund havde slået mig. ”Herut med dig, din hvalp og pas dit arbejde

¹ Fungerede som mølle fra omkring 1600 til 1897, derefter også med bageri frem til 1942, hvor mølledriften blev indstillet.

ellers skal jeg varme dine rygstykker en gang til og det skal blive mere eftertrykkeligt end den skule du fik i nat". Det lod jeg mig ikke sige to gange. Som et lyn forsvandt jeg ud af stuen, men ikke til mit arbejde på møllen men ind i mit kammer, hvor jeg straks begyndte at klæde mig om for at gå til sognefogeden med en klage. Da jeg havde endt min omklædning og lige skulle til at gå, hørte jeg mølleren tale med svenden. "Hvor er drengen" spurgte han. "Jeg ved det ikke, men jeg tror han er inde i sit kammer" svarede svenden. Lidt efter stod mølleren i døren, som han helt udfyldte med sin store krop. Det gav et gys i mig. Hvis denne mægtige mand fladt over mig var jeg kaput. I en fart rev jeg et vindue op. "Hvad skal dette her betyde" sagde han. "Hvis du nægter at arbejde skal jeg mase dig til plukfisk". I min angst råbte jeg: "Hvid De går et skridt nærmere springer jeg gennem vinduet ud i mølledammen og så må De selv tage følgerne". "Nå så det gør du – nå, det gør du" sagde mølleren, men tonefaldet var ikke denne gang så overlegent. "Jeg skal blive her, men sig mig hvad meningen er med din omklædning. Skal du måske hjem og anklage mig til din moder". "Nej, ikke til min moder men til sognefogeden". Møllerenes øjne skød lyn. "Til sognefogeden, og det vover du at byde mig". "Det er min faste mening. Jeg tåler ikke, at De slår mig uden grund". Det var ligesom møllerenes store korpus, som han havde pustet så stærkt op, blev mindre og mindre. I tilsvarende grad voksede modet hos mig. "Nå, du vil melde mig til sognefogeden" sagde han. "Du er ellers ikke bange, må jeg sige". "Jeg indser ikke, der for mig er noget at være bange for" sagde jeg og gjorde et skridt mod døren. Nu fik møllerenes ord en hel anden tone. "Lad os to nu tale lidt fornuftigt sammen så går denne sag nok i orden" sagde mølleren og lagde sin hånd næsten kærtegnende på min skulder. I samme øjeblik var min vrede forbi, thi inderst inde vidste jeg godt, der sad et bedre jeg, som også gjaldt mig, og at hans opfarende brutalitet var påtaget for at gøre mig bange. "Nå, hvad forlanger du så jeg skal gøre for at vi kan få denne ubehagelige sag ud af verden" spurgte han med et smil på læben. "En undskyldning synes jeg er det mindste, De skylder mig" sagde jeg, "og så går jeg for fremtiden ud fra, at jeg for fremtiden ikke skal blive udsat for en lignende behandling. "Det kan du sgu godt få og jeg skal heller aldrig røre dig mere. Du ved jo godt, at jeg er fornøjet med dig. Det hele kommer af, at jeg havde fået en toddy for mange i Vejle i går". Hermed var dette mellemværende afgjort. Jeg triumferede ikke, således som det var tilfældet første gang. Jeg var nærmest bedrøvet over, at en så stor mans, der ellers var god og forstående, skulle liden den tort at bed en knægt som jeg om forladelse. Fra første færd var jeg i grunden ikke i tvivl om, at jeg også her ville gå af med sejren. Mølleren skyldt nemlig sognefogeden en del penge, og da han skyldte renter for sidste termin var han selvfølgelig bange for at få alt for meget med sognefogeden at gøre.

Stormfloden den 13. november 1872².

Flere nætter havde jeg ganske alene arbejdet på vejrmøllen. Når vinden blæste jævnt var der ingen særlig fare forbundet dermed. Når jeg havde fyldt kværnen med korn, kunne jeg godt slumre lidt mellem melsækkene eller gå en lille tur rundt om møllen. Når jeg sådan en nat gik rundt i mine egne tanker, kunne jeg føle mig så underlig fjerne fra hele verden. Jeg tænkte på alle de tusinder, der i miles omkreds lå i deres søde søvn, uden anelse om, at jeg her under himlens blanke stjerner gik og tænkte på og ønskede mig i samme ubevidsthedstilstand som de. Især vendte jeg ofte sådanne nætter blikket i retning af mit hjem der mange mile borte mod vest. Og jeg tænkte, at det var godt, at Mor ikke kunne se sin dreng alene i den store mølle med det alt for store ansvar for en dreng i min alder, thi da ville hun ikke have kunnet sove trygt. At det ansvar, der til tider blev lagt på mine

² En forfærdelig katastrofe, der især ramte Det Sydfynske Øhav og Lolland, Falster og Møn. Vandet steg 4 meter, og omkring 80 mennesker druknede. Mange bygninger og landsbyer på de små åer blev ødelagt.

skuldre var alt for stort, fik jeg et levende indtryk af en nat, da jeg som så ofte før var ene i vejrmøllen.

Måske sådan en hollandsk vindmølle?

Der var god vind i sejlene, og møllen gav mig alt det arbejde, jeg kunne overkomme. Pludselig trak en kraftig snebyge op over egnen. Vingernes fart forøgedes snart i en uhyggelig grad og jeg måtte arbejde af yderste evne. Jeg lod stå til, håbende derved at kunne blive tidligere færdig og komme hjem i sengen. Men snart blev farten så stærk, at jeg indså det farlige derved. Jeg løb ud for at standse møllen og få sejlene svikket³. Til min skræk mærkede jeg, at persen⁴ ikke kunne holde møllen. Jeg blev derfor nødt til at slå persen fra igen og lade møllen løbe, da der ellers var fare for at der gik ild i møllen. Vingerne gik rundt rasende fart. Kværne og kamhjul raslede og brølede i en uhyggelig grad. Hvad skulle jeg gøre. Situationen var faretruende. Vingerne måtte for enhver pris standses, da der ellers var fare for at hatten røg af møllen. Atter satte jeg persen på og fyldte kværnen med korn, men helt standsede møllen ikke. Pludselig mærkede jeg en brændt lugt. Jeg var ikke i tvivl om, at det var persens stærke pres på det store kamhjul, der var ved at gløde træet. Jeg havde fået at vide, at man, hvis træet forkullede, skulle prøve at få en sæk eller lignende ind imellem. I en fart løb jeg op for at udføre eksperimentet og det lykkedes, men kun i yderste øjeblik. Hvilken livsfare havde jeg ikke været udsat for. I en mørk nat at færdes mellem kamhjul og spil er yderst farefuldt. Jeg var da også så nær som muligt ved at blive knust mellem hjulene. Jeg mærkede godt, at et hjul greb fat i mit ærme. I samme nu fik jeg fat om en opstander, derved reddede jeg livet. Et stykke af ærmet gik med rundt. Jeg var meget medtaget af spænding og anstrengelse efter den fare, jeg havde været udsat for. Jeg tænkte, at det var min gode moders bøn til Gud om at beskytte mig, der havde frelst mit liv. Jeg fortalte ikke nogen noget om hændelsen. Jeg havde bare fået skænd af svenden, fordi jeg for sent standsede møllen og fik sejlene svikede.

Så oprandt den grufuldeste dag jeg har oplevet. Stormfloden den 13. november 1972, hvor så mange både mennesker og dyr druknede. Både svenden og jeg var på vejrmøllen fra tidlig morgen.

Stormen tog stadig til. Vi havde møllen fyldt med korn til formalen og alle kværne var slået for. Vi arbejdede af alle kræfter under en så øredøvende larm at det var umuligt at råbe hinanden op. Skønt der hverken var sejl eller stormbrædder på gik vingerne med det bare skelet i rasende fart og møllen med sine alentykke mure svejede og dinglede som en fuld mand. Da aftenen nåedes var alt kornet malet, men både svenden og jeg var da også så dødrætte, at vi snarest forsvandt under dynerne. Vi var stolte af vor mølle, der så udmærket havde trodset stormens vældige kraft, medens mange andre møller enten løb løbsk eller blæste om.

Året var gået. Jeg tog afsked med alle i møllen under de venligste følelser. Min løn, 40 kr., fik jeg ikke. Mølleren havde naturligvis ingen penge. Dette forundrede mig ikke, thi han kunne bruge ikke så lidt mere end møllen kunne indbringe.

Ad rettens vej modtog jeg nogle måneder senere mit tilgodehavende.

³ At få afpasset vindmøllen til vindstyrken.

⁴ Vindmøllens bremse, en stor træring, der sidder rundt om hathjulet.

Holms mølle i Grejsdalen.

De to år jeg tilbragte her i denne prægtige mølle vil altid stå for mig som noget af et eventyr. Dels på grund af Grejsdalens store naturskønhed og møllens idylliske beliggenhed, men også navnlig fordi jeg i de to år udviklede mig fra dreng til mand. I denne overgangstid fra 16-18 år var mit sind og min sjæls indre stemning så følsom, at beskrivelsen af den skønhed der daglig viste sig for mine øjne føltes som en dragning mod højere mål.

Allerede da jeg første gang stod på bakken ved Grejsmølle og skuede ud over dalen mod Vejle og hørte de vældige hammerslag fra hammerværket give genlyd i de stejle skovklædte bakker, var det som fik jeg følelsen af at være kommen i en anden og skønnere verden. Jeg kunne ikke blive færdig med at betragte denne grønne dal gennemskåren af Grejsmølleå og Mølledammen. Jeg var helt betaget af denne herlighed. Denne pludselige skønhedsåbenbaring virkede endnu mere forøgende på mit sind, da jeg pludselig stod over for den yndigste 15 års pige, som med et venligt smil ønskede mig velkommen i dalen. Hun lignede en lige udsprungne blomst og samlede i sin person essensen af hele dalens vidunderlige natur.

Da jeg så mølleren, min nye husbond, var jeg klar over, at nu var lussingernes tid forbi. Ikke alene fordi jeg ikke tålte nogen som helst revselse mere uden at slå igen, men også fordi denne lille krumbøjede mand ikke havde kræfter til at kunne hamle op med mine, der efterhånden var bleven ret godt udviklede.

Hver gang jeg nævner ordet Holms Mølle går der ligesom en frisk forårstone gennem min bevidsthed, og underligt er det jo ikke, thi det står for mig endnu efter så mange års forløb som det skønneste og mest uberørte parti i Danmark. Nu ved jeg jo meget godt, at sådan som Grejsdalen så ud den gang ser den ikke ud nu. Der er siden da anlagt en landevej på den venstre og en jernbane på den østre side af åen. Dertil kommer at den gamle Holms Mølle med de tre vandhjul er fjernet og et turbineværk med en hæsliig dampskorsten, der fuldstændig har forandret det idylliske indtryk, er kommen i stedet. Men dette indtryk som synet af dette anlæg giver vil jeg holde ud af min bevidsthed. Jeg vil tænke mig Grejsdalen som den var den gang med en herlig gangsti til Vejle, snoende sig efter det bakkede terræn, snart tæt ved åen snart oppe i skoven. En skønnere gangsti findes ikke, men også den er desværre nedlagt. Ad denne sti har jeg ofte gået og glædet mig over fuglenes sang og deres færden i skoven og fiskenes gliden i åen og drømt mine ungdomsdrømme. Og her har Grete og jeg gået sammen og sunget de gamle skønne sange i fortrolig uskyldighed. Ja, her har hun og jeg sunget vor ungdoms glade toner ud under de gamle træers kroner. Glæden ved livet og glæden ved at kunne færdes sammen i denne naturskønhed sang vi som fuglene ud til skaberens pris.

Den første dag i Holms mølle viste mig helt andre forhold, end dem jeg kom fra. Her var velstand og orden i sagerne. Her begyndte jeg mit sidste læreår som også blev vel udnyttet. Vel var her meget at bestille, og ofte havde jeg brug for alle mine kræfter men den gode tone og det udmærkede samarbejde i møllen bevirkede, at jeg altid med glæde lagde mine sidste kræfter i gerningen for at tilfredsstille møllens kunder. Æren for denne samdrægtighed og pæne omgangstone må jeg mest tilskrive møllersvenden. Han var nobel af karakter og hensynsfuld i hele sin væren. Der herskede da også det bedste kammeratlige forhold mellem os.

Mølleren var en mand i 60'erne, lille og krumbøjet af slid og arbejde. Dette havde da også givet gode resultater. Han var nemlig en velstående mand med ringe fordringer til livet skønt han ikke behøvede at arbejde, sled han dog fra morgen til aften. Da hans kræfter ikke længere slog til ved arbejdet i møllen, byggede han en mindre fabrik med stampeværk⁵ og karteri, som han selv passede.

⁵ En faldhammer, der blev anvendt til knusning og partering af materiale. F.eks. til vadmel (genbrugsuld) eller knusning af dyreknogler til benmel.

Han glinsede af fedt som en sælhund. På møllen kom han aldrig, efter han engang havde haft et ret alvorligt sammenstød med svenden.

Møllerkonen var umådelig flink og gav os en udmærket forplejning. Hun var dog ligesom alle andre ikke fejlfri. En eller to dage om ugen kunne hun være noget vrøvlvoren og hun var heller ikke fri for at dingle lidt en gang imellem. Det var indholdet af en flaske, der stod inde i vægskabet hun på sådanne dage gik og kælede for, der gav hende denne usikre optræden. På sådanne dage var hun allermest glad, men det var mølleren derimod ikke. Vi andre lod som vi ikke mærkede noget usædvanligt og talte hende efter munden.

Da jeg havde været i møllen et år rejste svenden og jeg overtog hans plads. Det var en stor tillid mølleren derved viste mig, og jeg besluttede da også at gøre alt for at denne tillid ikke skulle blive beskæmmet. I grunden kunne han slet ikke lide svenden, men da han var bange for ham, lod han ham være i fred og talte næsten aldrig til ham. Med mig gik det langt bedre. Vi talte ud om mange ting, bl. andet om forbedring af det noget forældede mølleinventar. Skønt han var umådelig gerrig og en rigtig type af den gamle skole, fik jeg ham dog med til at anskaffe forskellige ting, som jeg aldrig havde troet muligt. Endog et nyt vandhjul gik han til sidste med til at lade indsætte. Dette sidste gav imidlertid stødet til at jeg rejste fra møllen da året var gået, skønt jeg var fæstet et år til, men derom senere.

Nu var jeg altså svend og fik råd til at købe fine klæder. Om sommeren var der hver søndag offentlig dans på Jens Hansens dansestrade⁶ og på skrædderbakken. Her fik jeg mig mangt en herlig svingom med Grete fra Enggården. Åh, hvor kunne vi to danse sammen, hvor kunne hun le og juble når jeg efter dansen fulgte hende til gården. Begge følte vi denne dejlige uskyldige ungdomsglæde i rigt mål. Vi var jo kun børn endnu, hun 16 og jeg 18 år⁷. Ingen af os tænkte på andet end glæden ved at være sammen.

”Folk siger vi er kærester” fortalte Grete en dag, jeg traf hende, ”hvad siger du til det, Christian?” spurgte hun. Jeg blev så underlig forlegen ved denne uventede oplysning. Jeg havde hidtil ikke skænket dette spørgsmål en tanke. Det endte da også med at vi fik os en hjertelig latter og så blev der ikke talt mere om den ting. Ingen af os var moden til yderligere udvikling af forholdet, og vi nød glæden sammen som hidtil.

Ingen af kendte endnu kærlighedens uimodståelige og dragende magt. Det var bare en slags gensidig sympati omtrent som større børn kan føle for hinanden. Således var forholdet i min bevidsthed. Senere viste det sig at Gretes opfattelse af forholdet gik mere i retning af forelskelse. Selv havde hun ikke sådan sagt, at hun elskede mig, men efter at jeg en dag havde talt med hendes moder, som under samtalen kaldte mig sin lille svigersøn forstod jeg, at Grete ved sin moders bistand ville forberede en forlovelse mellem os. Denne tilkendegivelse ad omveje virkede modsat det attråede. Jeg følte herefter en mere forlegen tilbageholdenhed når jeg var sammen med Grete.

Det var nødvendigt at møllen standsedes nogle dage, for at det nye vandhjul kunne blive sat på plads. Dette bevirkede naturligvis at møllen fyldtes med korn. Da møllen atter kunne arbejde blev der derfor meget travlt. Der blev malet af alle kræfter i 2 dage og 1 nat uden ophør. Da jeg endelig søndag middag var nået så vidt at møllekusken mandag morgen kunne køre ud med fuldt læs og de selvhentende kunder også kunne tilfredsstilles standsede jeg møllen. Straks efter kom mølleren hæsblæsende ind på mit værelse og bebrejdede mig, at jeg havde standset arbejdet. Jeg forklarede ham, at alt var klart til næste dag. I sin nervøse og ophidsede tilstand ville han ikke godkende, hvad jeg havde forklaret ham og forlangte, at jeg skulle arbejde hele søndagen. Dette nægtede jeg ved at udtale, at jeg hverken ville eller kunne mere. ”Så må jeg selv” sagde han, løb op på møllen og begyndte at pille gryn, da jeg hørte, at han lod møllen gå med halv kraft og det i dette tilfælde var

⁶ Forhøjning af planker til et jævnt trægulv til at danse på.

⁷ Altså er vi sommeren 1874.

absolut nødvendigt at der arbejdedes med hel kraft sprang jeg op på møllen og satte fuld kraft på i det jeg forklarede ham, at det var mig der havde ansvaret for, at grynene blev ordentlig bearbejdede, da vi ellers kunne risikere at høre klagen fra kunderne. Møllerens kræfter slog ikke til og møllen blev standset.

Hans mangel på tillid til mine dispositioner ærgrede mig og allerede samme eftermiddag havde jeg udregnet hvorledes jeg skulle kunne komme uden om min forpligtelse til at blive i hans tjeneste et år endnu. Jeg ville melde mig på session for at blive indkaldt til soldat. Næste dag gik jeg til ham og meddelte min beslutning om at ville på session. ”tja såmænd, men du ved vel, at man ikke tager børn til soldater” sagde den gamle møller og så undersøgende på mig. ”Jeg fastholder min beslutning” sagde jeg og gik. ”Nå sådan, han regnede mig altså kun for at være et barn, skønt jeg et helt år har ledet hele møllevirksomheden til hans særlige tilfredshed” tænkte jeg. Jeg så mig i spejlet. Ganske vist var der endnu en del dreungeagtigt ved mit udseende, men alderen havde jeg lige opnået og hvad angik kræfterne mente jeg at være på den sikre side.

Da jeg fortalte Grete hvad der var foregået og at jeg ville være soldat fik hun tårer i øjnene. ”Vi vil ikke af med dig” sagde hun. ”Uh hvor jeg hader denne gamle gerrige knark”. ”Du siger vi” sagde jeg spørgende. ”Ja mor og jeg” svarede hun. ”Ved du ikke at mor holder lige så meget af dig som jeg. Hun siger så tit, at hun ville ønske at Christian i møllen var hendes dreng”. ”Du skal ikke være ked af det, Grete” sagde jeg. ”Mølleren har jo sagt, at jeg ikke bliver taget til soldat”. ”Mølleren, det er hans skyld hvis du rejser fra Grejsdalen, jeg kunne tærse ham”.